

Η ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΔΟΜΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ*

Ἡ γενετική δομική ἀνάλυση στὴν *ἱστορία τῆς λογοτεχνίας* δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ στὸ ἰδιαίτερο αὐτὸ πεδίο μιᾶς γενικῆς μεθόδου ποὺ πιστεύουμε ὅτι εἶναι ἡ μόνη ἔγκυρη γιὰ τὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ ἄλλα λόγια, θεωροῦμε τὴν πολιτισμικὴ δημιουργία (*création culturelle*) ὡς ἓνα τομέα ὁπωσδήποτε προνομιούχο ἀλλὰ ὡστόσο ὁμοειδῆ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, ἓνα τομέα ποὺ ὑπόκειται, ἐπομένως, στοὺς ἴδιους νόμους καὶ δημιουργεῖ στὴν ἐπιστημονικὴ μελέτη, ἂν ὄχι ἀπαράλλακτες, τουλάχιστον ἀνάλογες δυσκολίες.

Στὸ ἄρθρο τοῦτο θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ παρουσιάσουμε μερικὲς θεμελιώδεις ἀρχὲς τοῦ γενετικοῦ δομισμοῦ, ὅπως ἐφαρμόζεται γενικὰ στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰδικότερα στὴ λογοτεχνικὴ κριτικὴ, καθὼς καὶ μερικὲς σκέψεις σχετικὰ μὲ τὶς ἀναλογίες καὶ τὶς ἀντιθέσεις δυὸ μεγάλων συμπληρωματικῶν σχολῶν τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς ποὺ συνδέονται μὲ αὐτὴ τὴ μέθοδο: τὸ μαρξισμό καὶ τὴν ψυχανάλυση.

Ὁ γενετικὸς δομισμὸς ἔχει ὡς ἀφετηρία του τὴν ὑπόθεση ὅτι *κάθε* ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ ἀντιπροσωπεύει μιὰ δοκιμὴ νὰ δοθεῖ μιὰ *σημασιακὴ ἀπάντηση* (*réponse significative*) σὲ μιὰ ἰδιαίτερη κατάσταση, τείνοντας ἔτσι νὰ δημιουργήσει μιὰ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο τῆς δράσης καὶ τὸ ἀντικείμενο, στὸ ὁποῖο αὐτὴ ἡ δράση ἀναφέρεται, δηλαδὴ τὸν περιβάλλοντα κόσμος. Ὡστόσο, ἡ τάση αὐτὴ πρὸς ἐξισορρόπηση διατηρεῖ πάντοτε ἓναν ἀσταθὴ καὶ προσωρινὸ χαρακτήρα, δεδομένου ὅτι *κάθε* ἰσορροπία, περισσότερο ἢ λιγότερο ἱκανοποιητικὴ, ἀνάμεσα στὶς νοητικὲς δομὲς τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμος καταλήγει σὲ μιὰ κατάσταση πραγμάτων, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὁποίας ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων μετασχηματίζει τὸν κόσμος· αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ μετασχηματισμὸς καθιστᾷ ἀνεπαρκὴ τὴν παλαιὰ ἰσορροπία καὶ γεννᾷ μιὰ τάση πρὸς κάποια νέα ἐξισορρόπηση ποὺ μὲ τὴ σειρά της θὰ πρέπει ἀργότερα νὰ ξεπεραστεῖ.

Ἔτσι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα (*réalités*) ἐμφανίζονται ὡς διαδικασίες μὲ διττὴ ὄψη: ὡς *ἀποδόμηση* τῶν παλαιῶν δομῶν καὶ ὡς *δόμηση* νέων ὁλο-

* Τὸ πρωτότυπο «*La méthode structuraliste génétique en histoire de la littérature*» ἀποτελεῖ τὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ Goldmann: *Pour une Sociologie du Roman* (1964). Τὸ ἄρθρο αὐτὸ προοριζόταν γιὰ τὸ ἀμερικανικὸ περιοδικὸ *Modern Language Notes*. Ἡ μετάφραση τούτη δημοσιεύεται μὲ τὴν ἄδεια τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «Πλέθρον», Ἀθήνα, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστοῦμε. © Πλέθρον, ΕΠΕ, 1978.

τήτων, ίκανῶν νὰ δημιουργήσουν ἰσορροπίες ποὺ νὰ ἀνταποκρίνονται στὶς νέες ἀπαιτήσεις τῶν κοινωνικῶν ομάδων ποὺ τὶς διαμορφώνουν.

Μὲ αὐτὴν τὴν ὀπτική, ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν ἀνθρώπινων ἔργων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἀνήκουν στὴν οἰκονομική, κοινωνική, πολιτικὴ ἢ πολιτισμικὴ σφαίρα, ἐμπεριέχει μιὰ προσπάθεια ἐπισήμανσης αὐτῶν τῶν διαδικασιῶν ἐντοπίζοντας παράλληλα τὶς ἰσορροπίες ποὺ [αὐτὲς οἱ διαδικασίες] καταστρέφουν, καὶ ἐκεῖνες πρὸς τὶς ὁποῖες προσανατολίζονται. Ὡστόσο, ἀρκεῖ νὰ ἐπιχειρήσει κανεὶς μιὰ συγκεκριμένη ἐρευνητικὴ ἐργασία γιὰ νὰ συναντήσῃ μιὰ δλόκληρη σειρὰ προβλημάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ θίξουμε ἐδῶ τὰ σημαντικότερα.

Καταρχὴν τίθεται τὸ ἐρώτημα, ποῖο εἶναι στὴν πραγματικότητα τὸ ὑποκείμενο τῆς σκέψης καὶ τῆς δράσης. Τρεῖς τύποι ἀπαντήσεων μποροῦν νὰ δοθοῦν καὶ ἡ καθεμιὰ τους συνεπάγεται μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ στάση. Πράγματι μπορεῖ κανεὶς ἀκολουθώντας τὶς ἐμπειριοκρατικές, ὀρθολογιστικές καὶ τὶς πρόσφατες φαινομενολογικὲς θέσεις νὰ θεωρεῖ ὡς ὑποκείμενο τὸ *ἄτομο*· μπορεῖ ἀκόμη υἱοθετώντας ὀρισμένους τύπους ρομαντικῆς σκέψης νὰ ἀναγάγῃ τὸ ἄτομο σὲ ἀπλὸ ἐπιφανόμενο καὶ νὰ βλέπει στὴ συλλογικότητα (*collectivité*) τὸ μόνον πραγματικὸ καὶ αὐθεντικὸ ὑποκείμενο· τέλος, μπορεῖ, σύμφωνα μὲ τὴ διαλεκτικὴ, τὴν ἐγγελιανὴ καὶ κυρίως τὴ μαρξιστικὴ σκέψη, νὰ δέχεται, ὅπως ὁ ρομαντισμὸς, ὡς πραγματικὸ ὑποκείμενο τὴ συλλογικότητα, χωρὶς ὅμως νὰ ξεχνᾷ πὼς αὐτὴ ἢ συλλογικότητα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἓνα πολυσύνθετο πλέγμα δι-ατομικῶν σχέσεων καὶ πὼς γι' αὐτὸ πρέπει πάντοτε νὰ προσδιορίζονται ἡ δομὴ τοῦ πλέγματος καὶ ἡ ἰδιαίτερη θέση τῶν ἀτόμων μέσα σ' αὐτό, ἀτόμων ποὺ παρουσιάζονται ὀλοφάνερα ἂν ὄχι ὡς τὰ πρωταρχικὰ τότε ὡς τὰ ἄμεσα ὑποκείμενα τῆς συμπεριφορᾶς ποὺ μελετᾷμε.

Ἄν παραμερίσουμε τὴ στραμμένη πρὸς τὸ μυστικισμὸ ρομαντικὴ θέση ποὺ ἀρνεῖται τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν αὐτονομία τοῦ ἀτόμου, ἀφοῦ πιστεῦει ὅτι τὸ ἄτομο μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὸ σύνολο, τότε προκύπτει τὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: ποῖος ὁ λόγος νὰ συνδέεται πρωταρχικὰ τὸ ἔργο μὲ τὴν κοινωνικὴ ομάδα καὶ ὄχι μὲ τὸ ἄτομο ποὺ τὸ συνέγραψε, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἂν, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, ἡ διαλεκτικὴ ἄποψη δὲν ἀρνεῖται τὴ σημασία τοῦ ἀτόμου, ἀπ' τὴν ἄλλη, οἱ ὀρθολογιστικές, ἐμπειριοκρατικὲς ἢ φαινομενολογικὲς θέσεις δὲν ἀρνοῦνται τὴν πραγματικότητα τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι τὸ θεωροῦν μόνον ὡς ἓνα ἐξωτερικὸ καθορισμὸ (*conditionnement*), δηλαδὴ ὡς μιὰ πραγματικότητα ποὺ ἢ ἐπίδρασή της πάνω στὸ ἄτομο ἔχει αἰτιακὸ χαρακτήρα¹.

Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀπλή: ἂν ἡ μελέτη ποὺ συνδέει τὸ ἔργο ἀποκλειστικὰ ἢ πρωταρχικὰ μὲ τὸ συγγραφέα προσπαθῆσῃ νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδιαίτερη πολιτισμικὴ (λογοτεχνικὴ, φιλοσοφικὴ ἢ καλλιτεχνικὴ) διάστασή του, μὲ βάση τὶς σημερινὲς δυνατότητες τῆς ἐμπειρικῆς μελέτης θὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ, *στὴν καλύτερη περίπτωσι*, μιὰ εἰκόνα τῆς ἐσωτερικῆς του ἐνότητας

καὶ τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὸ σύνολο καὶ τὰ μέρη του· δὲν θὰ μπορέσει ὅμως σὲ καμιὰ περίπτωση νὰ προσδιορίσει μὲ βεβαιότητα μιὰ σχέση *ὁμοτυπίας* ἀνάμεσα στὸ ἔργο καὶ τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸ δημιούργησε. Ἀπ' αὐτὴν τὴ σκοπιὰ, ὅταν τὸ ἄτομο ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ ὑποκείμενο, τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ ἔργου ποὺ μελετᾶται καταχωρεῖται στὴν περιοχὴ τοῦ τυχαίου καὶ εἶναι ἀδύνατο γιὰ τὸν ἐρευνητὴ νὰ ξεπεράσει τὸ ἐπίπεδο στοχασμῶν ποὺ εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο πνευματώδεις καὶ ὀξυδερκεῖς.

Γιατί, ὅπως τὸ ἔχουμε πεῖ κι ἄλλοῦ, ἡ ψυχολογικὴ δομὴ εἶναι μιὰ πραγματικότητα ὑπερβολικὰ περίπλοκη γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἀναλυθεῖ ὑπὸ τὸ πρίσμα κάποιων μαρτυριῶν σχετικὰ μὲ ἓνα ἄτομο ποὺ δὲν εἶναι πιά στὴ ζωὴ, ἢ ἓνα συγγραφέα, μὲ τὸν ὁποῖο δὲν ἔχουμε ἄμεση ἐπαφή, ἢ ἀκόμη μὲ βάση τὴν ἐποπτικὴ ἢ ἐμπειρικὴ γνώση μας γιὰ ἓνα πρόσωπο, μὲ τὸ ὁποῖο μᾶς συνδέουν στενοὶ φιλικοὶ δεσμοί.

Μὲ δυὸ λόγια, καμιὰ ψυχολογικὴ μελέτη δὲν μπορεῖ νὰ διαλευκάνει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Racine ἔγραψε τὸ σύνολο ἀκριβῶς τῶν δραμάτων καὶ τῶν τραγωδιῶν του καὶ νὰ ἐξηγήσει γιὰτί δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ γράψει τὰ ἔργα τοῦ Corneille ἢ τοῦ Molière².

Ἔτσι, ὅσο καὶ ἂν αὐτὸ φαίνεται παράδοξο, στὴν περιοχὴ τῶν μεγάλων πολιτισμικῶν ἔργων, ἡ κοινωνιολογικὴ μελέτη κατορθώνει νὰ ἐντοπίζει μὲ μεγαλύτερη εὐχέρεια τοὺς *ἀναγκαίους* συνδετικοὺς κρίκους, συσχετίζοντας τὰ ἔργα αὐτὰ μὲ συλλογικὲς ἐνότητες (*unités collectives*) ποὺ ἡ διάρθρωσή τους ἀναλύεται πολὺ πιὸ εὐκόλα.

Χωρὶς ἀμφιβολία, οἱ ἐνότητες αὐτὲς δὲν εἶναι παρὰ πολυσύνθετα πλέγματα δι-ατομικῶν σχέσεων. Ἡ συνθετότητα ὅμως τῆς ψυχολογίας τῶν ἀτόμων ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἄτομα ἀνήκει σ' ἓνα μεγαλύτερο ἢ μικρότερο ἀριθμὸ διαφορετικῶν ομάδων (οἰκογενειακῶν, ἐπαγγελματικῶν, ἐθνικῶν, φιλικῶν σχέσεων, κοινωνικῶν τάξεων, κτλ.) καὶ ὅτι καθενὴ ἀπὸ αὐτὲς τίς ομάδες ἐπιδρᾷ πάνω στὴ συνείδησή του, συμβάλλοντας ἔτσι στὴ δημιουργία μιᾶς μοναδικῆς, πολυσύνθετης καὶ σχετικὰ μὴ συνεκτικῆς δομῆς. Ἀντίθετα ἂν πάρουμε ὡς ἀντικείμενο τῆς μελέτης μας ἓναν ἀρκετὰ μεγάλο ἀριθμὸ ἀτόμων ποὺ νὰ ἀνήκουν σὲ *μία καὶ μόνη κοινωνικὴ ομάδα*, τότε ἡ ἐπίδραση τῶν διαφόρων ἄλλων κοινωνικῶν ομάδων, στίς ὁποῖες ἀνήκει κάθε ἄτομο, καὶ τὰ ψυχολογικὰ στοιχεῖα ποὺ ὀφείλονται σ' αὐτὴν τὴ συμμετοχὴ καταργοῦνται ἀμοιβαῖα καὶ ἡ δομὴ ποὺ προκύπτει εἶναι πολὺ πιὸ ἀπλὴ καὶ πιὸ συνεκτικὴ³.

Σ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, οἱ σχέσεις ἀνάμεσα σ' ἓνα πραγματικὰ σημαντικό ἔργο καὶ στὴν κοινωνικὴ ομάδα, ἢ ὁποῖα — μὲ τὴ διαμεσολάβηση τοῦ δημιουργοῦ — ἀποδείχνεται πὼς εἶναι, σὲ *τελευταία ἀνάλυση*, τὸ πραγματικὸ ὑποκείμενο τῆς δημιουργίας, εἶναι τοῦ ἴδιου τύπου μὲ τίς σχέσεις ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου καὶ τὸ σύνολό του. Καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις, πρόκειται γιὰ σχέσεις ποὺ συνδέουν τὰ στοιχεῖα τῆς περιληπτικῆς (*compréhensive*) δομῆς καὶ τὴν ὁλότητά της, δηλαδή σχέσεις ταυτόχρονα κατα-

νόησης και εξήγησης. Γι' αυτό, ενώ δεν φαίνεται έντελώς παράλογος ο ισχυρισμός ότι αν ο Racine είχε μια διαφορετική παιδεία, ή αν είχε ζήσει σε άλλο περιβάλλον, μπορεί να είχε γράψει θεατρικά έργα ανάλογα με εκείνα του Corneille ή του Molière, αντίθετα είναι έντελώς αδύνατο να φανταστεί κανείς την άριστοκρατία της έσθης (noblesse de robe)⁴ του 17ου αιώνα να προβάλλει μια επικούρεια ή ριζικά αισιόδοξη ιδεολογία.

Έτσι στο βαθμό που η επιστήμη αποτελεί μια προσπάθεια να συναχθούν οι *αναγκαίες* σχέσεις ανάμεσα στα φαινόμενα, οι απόπειρες συσχετισμού των πολιτισμικών έργων με τις κοινωνικές ομάδες ως δημιουργία υποκείμενα αποδείχονται — με βάση το σημερινό επίπεδο των γνώσεών μας — πολύ αποτυχημένες απ' όλες εκείνες τις προσπάθειες που θεωρούν το άτομο ως το πραγματικό υποκείμενο της δημιουργίας.

Ωστόσο, υιοθετώντας αυτή τη θέση, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με δύο προβλήματα. Πρώτον, πρέπει να καθορίσουμε το είδος των σχέσεων ανάμεσα στην ομάδα και το έργο και, δεύτερον, να επισημάνουμε τα έργα και τις ομάδες που επιδέχονται συσχετισμούς αυτού του τύπου.

Όσον αφορά το πρώτο σημείο, ο γενετικός δομισμός (και πιο συγκεκριμένα το έργο του Georg Lukács) αντιπροσωπεύει μια πραγματική στροφή στο χώρο της κοινωνιολογίας της λογοτεχνίας. Πράγματι, όλες οι άλλες σχολές της παλαιότερης ή σύγχρονης κοινωνιολογίας προσπαθούν να συσχετίσουν τα *περιεχόμενα* των λογοτεχνικών έργων με τα *περιεχόμενα* της κοινωνικής συνείδησης. Η διεργασία αυτή, που σε όρισμένες περιπτώσεις μπορεί να φέρει κάποια αποτελέσματα, έφ' όσον έχουν πραγματικά συντελεστεί παρόμοιες μεταφορές, παρουσιάζει δύο σοβαρά μειονεκτήματα:

α) η αναπαράσταση από το συγγραφέα στοιχείων που περιέχονται στη συλλογική συνείδηση ή, ακόμη πιο απλά, των άμεσων εμπειρικών δεδομένων της κοινωνικής πραγματικότητας που τον περιβάλλει δεν είναι σχεδόν ποτέ ούτε συστηματική ούτε γενικευμένη και εντοπίζεται μόνο σε όρισμένα σημεία του έργου του. Τοδο σημαίνει ότι όταν η κοινωνιολογική μελέτη προσανατολίζεται αποκλειστικά ή πρωταρχικά στην αναζήτηση αντιστοιχιών στο επίπεδο του *περιεχομένου* παραβλέπει κατανάγκη την ένότητα του έργου και, έπομένως, τον *καθαρά λογοτεχνικό του χαρακτήρα*.

β) η αναπαραγωγή των άμεσων δεδομένων της κοινωνικής πραγματικότητας και της συλλογικής συνείδησης μέσα στο έργο απαντάται συνήθως σε συγγραφείς με ασθενική δημιουργική πνοή, συγγραφείς που περιορίζονται στην περιγραφή ή την αφήγηση, χωρίς να παρεμβάλλουν την προσωπική τους εμπειρία.

Γι' αυτόν το λόγο, η κοινωνιολογία της λογοτεχνίας, που δίνει έμφαση στο *περιεχόμενο*, έχει συχνά άνεκδοτικό χαρακτήρα και αποδειχεται λειτουργική και αποτελεσματική κυρίως όταν μελετά *έργα μέτριας λογοτεχνικής αξίας* ή *λογοτεχνικά ρεύματα*, χάνει όμως κάθε ενδιαφέρον μόλις επιχειρήσει να πλησιάσει τις μεγάλες δημιουργίες.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ γενετικὸς δομισμὸς ἐπέφερε μιὰ συνολικὴ ἀλλαγὴ κατεύθυνσης μὲ τὴ θεμελιακὴ του ὑπόθεση ὅτι ὁ συλλογικὸς χαρακτήρας τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας ὀφείλεται ἀκριβῶς στὸ γεγονός ὅτι οἱ *δομές* τοῦ κόσμου ποὺ προβάλλει τὸ ἔργο εἶναι ὁμόλογες μὲ τὶς νοητικὲς *δομές* ὀρισμένων κοινωνικῶν ομάδων, ἐνῶ ἀντίθετα στὸ ἐπίπεδο τοῦ περιεχομένου, δηλαδή στὸ ἐπίπεδο τῆς δημιουργίας φαντασιακῶν κόσμων ποὺ διέπονται ἀπ' αὐτὲς τὶς δομές, ὁ συγγραφέας ἔχει ἀπόλυτη ἐλευθερία. Ἡ χρησιμοποίηση ἀπὸ τὸ συγγραφέα τῶν ἄμεσων δεδομένων τῆς ἐμπειρίας του γιὰ νὰ δημιουργήσει αὐτοὺς τοὺς φαντασιακοὺς κόσμους εἶναι ὅπωςδὴποτε δυνατὴ καὶ ἀρκετὰ συνηθισμένη, δὲν ἔχει ὅμως οὐσιαστικὴ σημασία· γι' αὐτὸ ἢ ἐπισήμανσή της ἀποτελεῖ μιὰ χρήσιμη ἴσως ἀλλὰ δευτερεύουσα λειτουργία τῆς λογοτεχνικῆς ἀνάλυσης.

Στὴν πραγματικότητα, ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴ δημιουργὸ ομάδα καὶ τὸ ἔργο παρουσιάζεται συνήθως μὲ τὴν ἀκόλουθη μορφή: ἡ ομάδα ἀντιπροσωπεύει μιὰ δομητικὴ (*structurante*) διαδικασία ποὺ διαμορφώνει μέσα στὴ συνείδηση τῶν μελῶν τῆς συναισθηματικὲς, διανοητικὲς καὶ πρακτικὲς τάσεις πρὸς μιὰ συνεκτικὴ (*cohérente*) ἀπάντηση στὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦν οἱ σχέσεις τους μὲ τὴ φύση καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Κατὰ κανόνα ὅμως, οἱ τάσεις αὐτὲς δὲν φτάνουν σὲ μιὰ πραγματικὰ συνεκτικὴ μορφή γιατί, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, συναντοῦν ἀντιστάσεις μέσα στὴ συνείδηση τῶν ἀτόμων ἐξαιτίας τῆς συμμετοχῆς καθενὸς ἀπ' αὐτὰ σὲ πολ- λὲς ἄλλες κοινωνικὲς ομάδες.

Ἔτσι, στὰ πλαίσια τῆς ομάδας, οἱ νοητικὲς κατηγορίες ὑπάρχουν μόνο ὡς τάσεις ποὺ προσεγγίζουν περισσότερο ἢ λιγότερο μιὰ συνοχή, τὴν ὁποία ὀνομάσαμε «*ὄραμα τοῦ κόσμου*»⁶. τὸ ὄραμα αὐτὸ ἢ ὁμάδα δὲν τὸ δημιουργεῖ, ἀλλὰ παρέχει τὰ συστατικὰ του στοιχεῖα καὶ τὴν ἐνέργεια ποὺ ἐπιτρέπει τὴ συνένωσή τους καὶ εἶναι ἡ μόνη ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ κάνει. Μεγάλος συγγραφέας εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἐξαιρετικὸ ἐκεῖνο ἄτομο ποὺ κατορθώνει νὰ δημιουργήσει μέσα σ' ἓναν ὀρισμένο χῶρο, τὸ χῶρο τοῦ λογοτεχνικοῦ (ζωγραφικοῦ, ἐννοιολογικοῦ, μουσικοῦ, κτλ.) ἔργου, ἓνα συνεκτικὸ ἢ σχεδὸν αὐστηρὰ συνεκτικὸ φαντασιακὸ κόσμο ποὺ ἡ δομὴ του ἀνταποκρίνεται στὴ δομὴ, πρὸς τὴν ὁποία τείνει ἡ ὁμάδα στὸ σύνολό της· ἀντίστοιχα ἢ μετριότητα ἢ ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἔργου ἐξαρτᾶται ἀπ' τὸ βαθμὸ ποὺ ἡ δομὴ του ἀπομακρύνεται ἢ προσεγγίζει τὴν αὐστηρὴ συνοχή.

Ἡ σημαντικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν κοινωνιολογία τοῦ περιεχομένου καὶ τὴ δομιστικὴ κοινωνιολογία εἶναι τώρα πιά προφανής. Ἡ πρώτη ἀντιλαμβάνεται τὸ ἔργο ὡς μιὰ *ἀντανάκλαση* τῆς συλλογικῆς συνείδησης, ἐνῶ ἡ δεύτερη τὸ θεωρεῖ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα *συστατικὰ* τῆς *στοιχεῖα*, ὡς τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ ἐπιτρέπει στὰ μέλη τῆς ομάδας νὰ συνειδητοποιήσουν τὶς σκέψεις, τὰ συναισθήματα καὶ τὶς πράξεις τους, τῶν ὁποίων προηγουμένως δὲν γνώριζαν τὴ σημασία. Εἶναι λοιπὸν εὐνόητο γιατί ἡ κοινωνιολογία τοῦ περιεχομένου ἀποδείχεται πιὸ ἀποτελεσματικὴ ὅταν

ἐφαρμόζεται σὲ ἔργα μέτριας λογοτεχνικῆς ἀξίας, ἐνῶ, ἀντίστροφα, ἡ γενετική δομιστικὴ μέθοδος εἶναι πιὸ γόνιμη ὅταν πρόκειται γιὰ τὴ μελέτη τῶν μεγάλων ἔργων τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Ἄκόμη, θὰ πρέπει νὰ ἀπαντήσουμε σ' ἓνα ἐπιστημολογικὸ πρόβλημα: ἐὰν ὅλες οἱ ἀνθρώπινες ομάδες ἐπιδροῦν πάνω στὴ συνείδηση, τὰ συναισθήματα καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν μελῶν τους, ὥστόσο μονάχα ἡ ἐπίδραση ὀρισμένων εἰδικῶν ομάδων εἶναι τέτοιας μορφῆς ποὺ νὰ εὐνοεῖ τὴν πολιτισμικὴ δημιουργία. Ἐπομένως, ὁ προσδιορισμὸς αὐτῶν τῶν ομάδων ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴ συγκεκριμένη ἔρευνα γιατί φανερώνει πρὸς ποιά κατεύθυνση πρέπει νὰ προσανατολιστοῦν οἱ ἀναζητήσεις. Ὁ ἴδιος ὁ χαρακτήρας τῶν μεγάλων πολιτισμικῶν ἔργων ὑποδηλώνει ποιά πρέπει νὰ εἶναι τὰ γνωρίσματά τους. Πράγματι, τὰ ἔργα αὐτὰ ἀντιπροσωπεύουν, ὅπως εἶπαμε ἤδη, τὴν ἔκφραση ἑνὸς δράματος τοῦ κόσμου, δηλαδή ἑνὸς τμήματος φαντασιακῆς ἢ ἐννοιολογικῆς πραγματικότητας, διαρθρωμένου μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε, χωρὶς ἡ δομὴ του νὰ χρειάζεται οὐσιαστικὴ συμπλήρωση, νὰ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἓνα σφαιρικὸ σύνολο. Κατὰ συνέπεια, ἡ διάρθρωση αὐτὴ μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ μόνο μὲ τὶς ομάδες ἐκεῖνες ποὺ ἡ συνείδησή τους τείνει πρὸς μιὰ σφαιρικὴ θέαση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ἐμπειρικῆς ἔρευνας, εἶναι βέβαιον πὼς, γιὰ ἓνα πολὺ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, οἱ κοινωνικὲς τάξεις ἦταν οἱ μόνες ομάδες ποὺ παρουσίαζαν αὐτὲς τὶς ιδιότητες· ὅπωςδήποτε ὅμως μπορεῖ νὰ τεθεῖ τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσο ἡ πρόταση αὐτὴ ἰσχύει καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ μὴ-εὐρωπαϊκὲς κοινωνίες, γιὰ τὴν ἑλληνο-ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα καὶ τὶς περιόδους ποὺ προηγήθηκαν, ἢ ἀκόμη ἐὰν ἰσχύει σὲ ὀρισμένους τομεῖς τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Θὰ πρέπει ὅμως γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ τονιστεῖ ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀφορᾷ τὴ θετικὴ ἐμπειρικὴ ἔρευνα καὶ δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὶς ἰδεολογικὲς συμπάθειες ἢ ἀντιπάθειες ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρία πολλῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, ἡ θέση ὅτι ὑπάρχει σύνδεση ἀνάμεσα στὰ μεγάλα πολιτισμικὰ ἔργα καὶ τὶς κοινωνικὲς ομάδες, ποὺ ἐπιδιώκουν εἴτε τὴ συνολικὴ ἀναδιάρθρωση τῆς κοινωνίας εἴτε τὴ διατήρησή της, ἀποκλείει μεμιᾶς κάθε προσπάθεια συσχέτισης τῶν ἔργων μὲ ἄλλες κοινωνικὲς ομάδες, ὅπως εἶναι λ.χ. τὸ ἔθνος, οἱ γενιές, οἱ ἐπαρχίες, καὶ ἡ οἰκογένεια — γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὶς σημαντικότερες. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ομάδες αὐτὲς δὲν ἀσκοῦν κάποια ἐπίδραση στὴ συνείδηση τῶν μελῶν τους καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση στὴ συνείδηση τοῦ συγγραφέα· ὥστόσο ἡ ἐπίδραση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγήσει μόνο ὀρισμένα περιφερειακὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου καὶ ὄχι τὴ βασικὴ του δομὴ⁶. Τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα ἐπιβεβαιώνουν ἄλλωστε αὐτὴ τὴν ἀποψη. Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ συγγραφεῖς τους ἀνήκουν στὴ γαλλικὴ κοινωνία τοῦ 17ου αἰ. δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ ἐξηγήσει οὔτε νὰ κάνει κατανοητὸ τὸ ἔργο τοῦ Pascal, τοῦ Descartes καὶ τοῦ Gassendi ἢ τὸ ἔργο τοῦ Racine, τοῦ Corneille καὶ τοῦ Molière, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὰ

ἔργα αὐτὰ ἐκφράζουν διαφορετικὲς ἢ καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀντιλήψεις τοῦ κόσμου. Ὡστόσο αὐτὴ ἢ κοινὴ τους ιδιότητα μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν ὑπαρξὴ ὀρισμένων κοινῶν μορφικῶν στοιχείων στοὺς τρεῖς διανοητὲς καὶ τοὺς τρεῖς συγγραφεῖς.

Μετὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς προκαταρκτικὲς παρατηρήσεις, φτάνουμε στὸ σημαντικότερο πρόβλημα ποὺ ἀντιμετωπίζει κάθε κοινωνιολογικὴ ἔρευνα γενετικοῦ-δομιστικοῦ τύπου: τὸ πρόβλημα τῆς ὀροθέτησης τοῦ ἀντικειμένου. Στὴν κοινωνιολογία τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς ζωῆς τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα δύσκολο καὶ πολὺ οὐσιαστικό. Πράγματι, δὲν μποροῦμε νὰ μελετήσουμε τὶς δομὲς παρά μόνο ἐὰν προσδιορίσουμε μὲ ἀκρίβεια τὸ σύνολο τῶν ἄμεσων ἐμπειρικῶν δεδομένων ποὺ τὶς συναποτελοῦν καί, ἀντίστροφα, δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε αὐτὰ τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα παρά μόνο ἐὰν ἔχουμε ὡς ἀφετηρίαν μιὰ λίγο ἢ πολὺ ἐπεξεργασμένη ὑπόθεση σχετικὰ μὲ τὴ δομὴ ποὺ τὰ συνενώνει.

Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς τοπικῆς λογικῆς, ὁ κύκλος μπορεῖ νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἄλυτος· στὴν πρακτικὴ ὅμως μπορεῖ νὰ λυθεῖ, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ κύκλοι αὐτοῦ τοῦ τύπου, χάρις σὲ μιὰ σειρά διαδοχικῶν προσεγγίσεων.

Ξεκινᾶμε ἀπὸ τὴν ὑπόθεση ὅτι μποροῦμε νὰ συνδέσουμε ἕναν ὀρισμένο ἀριθμὸ γεγονότων σχηματίζοντας μιὰ δομικὴ ἐνότητα καὶ ἐπιχειροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὶς περισσότερες δυνατὲς σχέσεις κατανόησης καὶ ἐξήγησης ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ γεγονότα προσπαθώντας ταυτόχρονα νὰ συμπεριλάβουμε καὶ ἄλλα γεγονότα ποὺ φαίνονται ἀρχικὰ ξένα πρὸς τὴ δομὴ ποὺ κατασκευάζουμε· ἀναγκαζόμαστε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ ἐξαλείψουμε ὀρισμένα γεγονότα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶχαμε ξεκινήσει, νὰ προσθέσουμε καινούρια καὶ νὰ τροποποιήσουμε τὴν ἀρχικὴ ὑπόθεση· ἐπαναλαμβάνουμε αὐτὴ τὴ διαδικασία μὲ ἀλλεπάλληλες προσεγγίσεις ὡσότου καταλήξουμε — καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδεῶδες ἀποτέλεσμα ποὺ δὲν ἐπιτυγχάνεται σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις — σὲ μιὰ ὑπόθεση ποὺ ἀφορᾷ τὴ δομὴ συνολικὰ καὶ μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει ἕνα ἀπόλυτα συνεκτικὸ σύνολο γεγονότων⁷.

Ὅταν μελετᾶμε τὴν πολιτισμικὴ δημιουργία, εἶναι ἀλήθεια πὼς βρισκόμαστε σὲ πλεονεκτικὴ θέση ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχικὴ ὑπόθεση. Πράγματι, τὰ μεγάλα λογοτεχνικά, καλλιτεχνικά ἢ φιλοσοφικά ἔργα ἀποτελοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνεκτικὲς σημασιακὲς δομὲς⁸, ἔτσι ὥστε ἡ πρώτη ὀροθέτηση τοῦ ἀντικειμένου νὰ εἶναι, θὰ λέγαμε, δεδομένη ἐξαρχῆς. Ὡστόσο, θὰ πρέπει νὰ ἀποφύγει κανεὶς τὸν πειρασμὸ νὰ στηριχτεῖ ἀπόλυτα σ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεση γιατί τὸ ἔργο περιέχει καμιά φορὰ ἑτερογενῆ στοιχεῖα ποὺ πρέπει ἀκριβῶς νὰ διαχωρίζονται ἀπὸ τὴ βασικὴ του δομὴ. Ἐπιπλέον, ἂν ἡ ὑπόθεση σχετικὰ μὲ τὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου φαίνεται ἀληθινὴ ὅταν ἀφορᾷ μεμονωμένα ἔργα μὲ μεγάλη πραγματικὰ ἀξία, ἡ ἀληθοφάνεια αὐτὴ μειώνεται σημαντικὰ ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ συνολικὸ ἔργο ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου συγγραφέα.

Γι' αὐτὸ, στὴ συγκεκριμένη ἔρευνα, ὁ μελετητὴς πρέπει νὰ ἀρχίζει μὲ

τὴν ἀνάλυση κάθε ἔργου τοῦ συγγραφέα χωριστὰ ἀκολουθώντας, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, τὴ χρονολογικὴ σειρὰ τῆς συγγραφῆς τους.

Ἡ μελέτη αὐτὴ θὰ ἐπιτρέψει μιὰ προσωρινὴ καταχώριση τῶν κειμένων σὲ ομάδες, μὲ ἀφετηρία τὶς ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ὀργανωμένες κοινωνικὲς ομάδες στὴ διανοητικὴ, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ἀντίστοιχης ἐποχῆς. Στὶς ομάδες αὐτὲς ὁ ἐρευνητὴς θὰ μπορεῖ νὰ ἐνσωματώσει τὰ ἔργα ὡς μερικὰ τους στοιχεῖα καὶ νὰ ἐπισημάνει ἀνάμεσά τους τὴν ὑπαρξὴ νοητῶν σχέσεων ἢ, στὶς εὐνοϊκότερες περιπτώσεις, ὁμολογιῶν (homologies).

Ἡ πορεία μιᾶς γενετικῆς στρουκτουραλιστικῆς ἐρευνας συνίσταται στὸν καθορισμὸ ομάδων ἀπὸ ἐμπειρικὰ δεδομένα ποὺ νὰ σχηματίζουν δομές, δηλαδὴ σχετικὲς ὁλότητες, καὶ στὴν ἔνταξη αὐτῶν τῶν δομῶν, ὡς ἀπλῶν στοιχείων, σὲ ἄλλες εὐρύτερες ἀλλὰ ὁμοειδεῖς δομές, κ.ο.κ.

Ἡ μέθοδος αὐτὴ παρουσιάζει ἓνα διπλὸ πλεονέκτημα: ἀφενὸς ὅτι ἀντιλαμβάνεται μὲ ἐνιαῖο τρόπο ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ἔργα καὶ ἀφετέρου ὅτι ἐπιτελεῖ ταυτόχρονα μιὰ λειτουργία κατανόησης καὶ ἐξήγησης, ἀφοῦ ἡ ἀποκάλυψη μιᾶς σημασιακῆς δομῆς συνιστᾷ μιὰ διαδικασία κατανόησης, ἐνῶ ἡ ἔνταξή της σὲ μιὰ εὐρύτερη δομὴ ἀποτελεῖ, σὲ σχέση μὲ τὴν προηγούμενη, μιὰ διαδικασία ἐξήγησης. Ἐτσι γιὰ παράδειγμα, ἡ ἀποκάλυψη τῆς τραγικῆς δομῆς στὶς *Pensées* τοῦ Pascal καὶ στὸ θέατρο τοῦ Racine ἀποτελεῖ μιὰ διαδικασία κατανόησης· ἡ ἔνταξη αὐτῶν τῶν κειμένων στὸ ρεῦμα τοῦ ἀκραίου γιανσενισμοῦ, καὶ παράλληλα ἡ ἀποκάλυψη τῆς δομῆς του, ἀποτελεῖ μιὰ διαδικασία κατανόησης σὲ σχέση μὲ τὸ γιανσενισμό, ἀλλὰ μιὰ διαδικασία ἐξήγησης σὲ σχέση μὲ τὰ ἔργα τοῦ Pascal καὶ τοῦ Racine· ἡ ἔνταξη τοῦ ἀκραίου γιανσενισμοῦ στὴ συνολικὴ ἱστορία τοῦ γιανσενισμοῦ συνιστᾷ μιὰν ἐξήγηση τοῦ πρώτου καὶ μιὰ κατανόηση τοῦ δεύτερου· ἡ ἔνταξη τοῦ γιανσενισμοῦ, ὡς κινήματος ἰδεολογικῆς ἐκφρασης, στὴν ἱστορία τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐσθῆτος τοῦ 17ου αἰ., ἀντιπροσωπεύει μιὰ ἐξήγηση τοῦ γιανσενισμοῦ καὶ μιὰ κατανόηση τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐσθῆτος· ἡ ἔνταξη τῆς ἱστορίας τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐσθῆτος στὴ συνολικὴ ἱστορία τῆς γαλλικῆς κοινωνίας σημαίνει τὴν ἐξήγηση τῆς πρώτης καὶ τὴν κατανόηση τῆς δεύτερης, κ.ο.κ.

Ἡ ἐξήγηση καὶ ἡ κατανόηση δὲν εἶναι λοιπὸν δύο διαφορετικὲς διανοητικὲς διαδικασίες, ἀλλὰ μία καὶ μόνη διαδικασία σὲ σχέση μὲ δύο διαφορετικὰ πλαίσια ἀναφορᾶς.

Τέλος θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι σ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴ — ὅπου ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἐκφανση στὴν οὐσία, ἀπὸ τὸ μερικὸ καὶ ἀφηρημένο ἐμπειρικὸ δεδομένο στὴ συγκεκριμένη καὶ ἀντικειμενικὴ του σημασία γίνεται διαμέσου μιᾶς διαδικασίας ἔνταξης σὲ σχετικὲς, διαρθρωμένες καὶ σημασιακὲς ὁλότητες — κάθε ἀνθρώπινο ἔργο μπορεῖ καὶ μάλιστα πρέπει νὰ ἔχει περισσότερες συγκεκριμένες σημασίες ποὺ διαφέρουν ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν δομῶν στὶς ὁποῖες τὸ ἔργο αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἔνταχθεῖ μὲ θετικὸ καὶ διερ-

γασιακό τρόπο. Έτσι, εάν λ.χ. ο γιανσενισμός πρέπει να ένταχθεί — με τις διαμεσολαβήσεις που ήδη έπισημάναμε — στη γαλλική κοινωνία του 17ου αί., στα πλαίσια της όποίας άντιπροσωπεύει ένα όπισθοδρομικό και άντιδραστικό ιδεολογικό ρεύμα που έναντιωνόταν στις προοδευτικές ιστορικές δυνάμεις, δηλαδή στην άστική τάξη και τη μοναρχία, και, στο ιδεολογικό επίπεδο, στον καρτεσιανό όρθολογισμό, ώστόσο είναι έξίσου θεμιτό και άναγκαίο να ένταχθεί στη συνολική δομή της δυτικής κοινωνίας, όπως αυτή αναπτύχθηκε ώς τις μέρες μας, όποτε μετατρέπεται σε ένα προοδευτικό ρεύμα, δεδομένου ότι άντιπροσωπεύει ένα από τα πρώτα βήματα για την ύέρβαση του καρτεσιανού όρθολογισμού προς την κατεύθυνση της διαλεκτικής σκέψης· και όπως είναι προφανές, οί δύο αυτές σημασίες δέν είναι ούτε άσυμβίβαστες ούτε άντιφατικές.

Πάνω στο ίδιο αυτό θέμα θα θέλαμε τέλος να σταθοΰμε σε δύο πολύ σημαντικά προβλήματα που σχετίζονται με τη σημερινή κατάσταση της λογοτεχνικής κριτικής:

α) το πρόβλημα της ένταξης των λογοτεχνικών έργων σε δύο πραγματικές και συμπληρωματικές όλότητες που μπορούν να προσφέρουν στοιχεία κατανόησης και έξήγησης, με άλλα λόγια, το άτομο και ή ομάδα, και

β) με άφετηρία τα παραπάνω, το πρόβλημα της λειτουργίας της πολιτισμικής δημιουργίας στην ανθρώπινη ζωή.

Όσον άφορᾶ το πρώτο σημείο, υπάρχουν σήμερα δυό έπιστημονικές σχολές γενετικού - δομιστικού τύπου που άντιστοιχούν στις προσπάθειες ένταξης των έργων στις συλλογικές δομές και στην άτομική βιογραφία: ο μαρξισμός και ή ψυχανάλυση.

Άφήνοντας κατά μέρος τις δυσκολίες που παρουσιάζει, όπως ήδη έπισημάναμε, ή έπισήμανση των άτομικών δομών, ἄς έξετάσουμε τις δύο αυτές σχολές από μεθοδολογική σκοπιά. Και οί δύο σχολές άποβλέπουν στην κατανόηση και την έξήγηση των ανθρώπινων έργων και, μ' αυτό το σκοπό, τα έντάσσουν άντίστοιχα στις διαρθρωμένες όλότητες της συλλογικής ζωής και της άτομικής βιογραφίας· άποτελούν έπομένως συγγενικές και συμπληρωματικές μεθόδους και τα άποτελέσματα καθεμιάς άπ' αυτές θα έπρεπε, φαινομενικά τουλάχιστον, να ενισχύουν και να συμπληρώνουν τα άποτελέσματα της άλλης.

Δυστυχώς ώς γενετική δομιστική μέθοδος, ή ψυχανάλυση, όπως τουλάχιστον την ανέπτυξε ο Freud, δέν φαίνεται αρκετά συνεπής και έχει πολύ έντονο το στίγμα του έπιστημονισμού που κυριαρχόυσε στην άκαδημαϊκή ζωή του τέλους του 19ου και της άρχής του 20ου αιώνα. Αυτό το μειονέκτημα γίνεται φανερό ιδιαίτερα σε δύο βασικά σημεία.

Πρώτον, στις φρούδικές έξηγήσεις άπουσιάζει έντελώς ή χρονική διάσταση του μέλλοντος. Κάτω από την επίδραση του αίτιοκρατικού έπιστημονισμού της έποχής του, ο Freud παραμελεί τελείως τις θετικές δυνάμεις έξισορρόπησης που έπενεργοΰν σε κάθε ανθρώπινη, άτομική ή συλλογική

δομή. Γι' αὐτὸν ἡ ἐξήγησις δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐπιστροφή στίς ἐμπειρίες τῆς παιδικῆς ἡλικίας, στίς ἀπωθημένες ἢ καταπιεσμένες ὀρμέμφυτες δυνάμεις, ἐνῶ παραβλέπει ἐντελῶς τὴ θετικὴ λειτουργία ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἡ συνείδησις καὶ ἡ σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα⁹.

Δεύτερον, γιὰ τὸν Freud, τὸ ἄτομο εἶναι ἓνα ἀπόλυτο ὑποκείμενο, γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἀποτελοῦν μόνο ἀντικείμενα ἱκανοποίησης ἢ frustratio. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ βρίσκεται ἴσως στὴ ρίζα τῆς ἀπουσίας τοῦ μέλλοντος ποὺ μόλις ἐπισημάναμε.

Ἄναμφίβολα, εἶναι λάθος νὰ περιορίζει κανεὶς τὴ φροῦδικὴ libido στὸ σεξουαλικὸ πεδίο· ὥστόσο, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ libido εἶναι πάντοτε ἀτομικὴ καὶ πὼς ἀπὸ τὸ φροῦδικὸ ὄραμα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπουσιάζουν ἐντελῶς τόσο ἡ ἰδέα τοῦ συλλογικοῦ ὑποκειμένου ὅσο καὶ ἡ δυνατότητα ἱκανοποίησης ἐνὸς ἀτόμου ἀπὸ μιὰ συλλογικὴ δρᾶσις.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πολλά, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα παραδείγματα, γιὰ τὶς διαστρεβλώσεις ποὺ αὐτὲς οἱ ἀπόψεις ἐπιφέρουν στίς φροῦδικὲς ἀναλύσεις τῶν πολιτισμικῶν καὶ ἱστορικῶν γεγονότων. Ἄπ' αὐτὴν τὴ σκοπιά, θεωροῦμε τὸ μαρξισμό ὡς μιὰ θεωρία πολὺ πιὸ προωθημένη, γιὰτὶ ὄχι μόνο εἰσάγει τὴν ἰδέα τοῦ μέλλοντος ὡς ἐξηγητικὸ παράγοντα ἀλλὰ ἀκόμη ὑπογραμμίζει, παράλληλα μὲ τὴ συνολικὴ σημασία τῶν ἀνθρώπινων ἔργων, καὶ τὴν ἀτομικὴ τους σημασία.

Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ τὸ χῶρο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, τὸ χῶρο, δηλαδή, τῶν πολιτισμικῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, δεχόμεστε ἀναμφισβήτητα πὼς τὰ ἔργα αὐτὰ μπορούν νὰ ἐντάσσονται μὲ ἀποτελεσματικὸ τρόπο σὲ σημασιακὲς δομὲς ἀτομικοῦ ἢ συλλογικοῦ τύπου· μὲ τὴ μόνη διαφορὰ — καὶ τοῦτο εἶναι αὐτονόητο — πὼς οἱ πραγματικὲς καὶ ἔγκυρες σημασίες ποὺ δίνουν οἱ δύο αὐτὲς ἐντάξεις ἔχουν διαφορετικὲς καὶ συνάμα συμπληρωματικὲς ιδιότητες. Πράγματι ἡ ἐνταξίς τῶν ἔργων στὴν ἀτομικὴ βιογραφία μπορεῖ νὰ ἀποκαλύψει μόνο τὴν ἀτομικὴ τους σημασία καὶ τὴ σχέση τους μὲ τὰ βιογραφικὰ καὶ ψυχολογικὰ προβλήματα τοῦ συγγραφέα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐγκυρότητα καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ τοῦ τύπου, τὸ ἔργο ἀποσπᾶται κατανάγκη ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο πολιτισμικὸ καὶ αἰσθητικὸ τοῦ πλαίσιο ἀναφορᾶς, γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὰ ἀτομικὰ συμπτώματα κάποιου ἄρρωστου ποὺ παρακολουθεῖται ἀπὸ τὸν ψυχαναλυτὴ.

Ἐποθέτοντας — χωρὶς ὅμως νὰ τὸ δεχόμεστε — ὅτι, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀτομικῆς βιογραφίας, μπορούμε νὰ συνδέσουμε μὲ ἀποτελεσματικὸ τρόπο τὰ κείμενα τοῦ Pascal καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν ἀδερφή του ἢ τὰ ἔργα τοῦ Kleist καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν ἀδερφή του καὶ τὸν πατέρα του, τότε θὰ ἔχουμε ἴσως φωτίσει μιὰ συναισθηματικὴ καὶ βιογραφικὴ διάστασις αὐτῶν τῶν ἔργων, χωρὶς ὅμως οὔτε νὰ θίξουμε οὔτε κὰν νὰ προσεγγίσουμε τὴ φιλοσοφικὴ ἢ λογοτεχνικὴ τους σημασία. Χιλιάδες ἄτομα εἶχαν δίχως ἄλλο ἀνάλογες σχέσεις μὲ μέλη τῆς οἰκογενείας τους καὶ δὲν βλέπουμε μὲ ποιὸ

τρόπο μία ψυχαναλυτική μελέτη αὐτῶν τῶν συμπτωμάτων θὰ μπορούσε νὰ δείξει, ἔστω καὶ σὲ ἄδρες γραμμές, τὴ διαφορὰ οὐσίας ἀνάμεσα στὰ γραπτὰ ἐνὸς ψυχοπαθοῦς καὶ τὶς *Pensées* ἢ τὸν *Πρόλογον τοῦ Homburg*.

Ἡ μόνη, ἀρκετὰ περιορισμένη ἄλλωστε, χρησιμότητα τῶν ψυχολογικῶν καὶ ψυχαναλυτικῶν ἀναλύσεων γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ κριτικὴ εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὅτι μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν γιὰ τὴν τὰδε συγκεκριμένη περίσταση, ὅταν ἡ τὰδε κοινωνικὴ ομάδα εἶχε διαμορφώσει ἓνα ὀρισμένο ὄραμα τοῦ κόσμου, κάποιον ἄτομον κατόρθωσε χάρις σὲ ἀτομικὴς του ιδιότητες νὰ δημιουργήσει ἓνα ἐννοιολογικὸ ἢ φαντασιακὸ κόσμον ἐπειδὴ, μεταξὺ ἄλλων, τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ προσέφερε μιὰ ἐμμεση ἢ ἐξιδανικευμένη (*sublimée*) ἱκανοποίηση στοὺς ὑποσυνείδητους πόθους του¹⁰. Τοῦτο σημαίνει πὼς μόνο μὲ ἀφετηρία μιὰ ἱστορικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση, ἢ φιλοσοφικὴ σημασία τῶν *Pensées*, ἢ λογοτεχνικὴ καὶ αἰσθητικὴ σημασία τοῦ θεάτρου τοῦ Kleist καὶ ἢ γένεσή τους *μποροῦν νὰ κατανοηθοῦν ὡς πολιτισμικὰ γεγονότα*.

Οἱ ψυχολογικὲς μελέτες μποροῦν, στὴν καλύτερη περίπτωση, νὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ καταλάβουμε γιὰτί, ἀνάμεσα σὲ τόσους γιανσενιστές, ὁ Racine καὶ ὁ Pascal ὑπῆρξαν ἀκριβῶς ἐκεῖνα τὰ ἄτομα πού, στὸ χῶρον τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, κατόρθωσαν νὰ ἐκφράσουν τὸ τραγικὸ ὄραμα τοῦ κόσμου· δὲν θὰ μᾶς δώσουν ὅμως καμιὰ πληροφορία (παρὰ μόνο ἴσως γιὰ κάποια δευτερεύουσα καὶ ἀσήμαντη λεπτομέρεια) σχετικὰ μὲ τὸ χαρακτήρα, τὸ περιεχόμενον καὶ τὴ σημασία αὐτῆς τῆς ἔκφρασης.

Μᾶς ἀπομένει, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουμε, νὰ ἀναφερθοῦμε σχηματικὰ σ' ἓνα τελευταῖον, σημαντικὸ πρόβλημα: τὸ πρόβλημα τῆς ἀτομικῆς λειτουργίας (παιχνίδια, ὄνειρα, νοσηρὰ συμπτώματα, ἐξιδανικεύσεις) καὶ τῆς συλλογικῆς λειτουργίας (λογοτεχνικὲς, πολιτισμικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἀξίες) τῆς φαντασιακῆς δημιουργίας σὲ σχέση μὲ τὶς ἀνθρώπινες σημασιακὲς δομὲς πού παρουσιάζονται μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δυναμικῶν καὶ διαρθρωμένων σχέσεων ἀνάμεσα σὲ ἓνα ὑποκείμενον (συλλογικὸ ἢ ἀτομικὸ) καὶ σὲ ἓνα περιβάλλον.

Τὸ πρόβλημα εἶναι περίπλοκον καὶ σχεδὸν ἄθικτον· γι' αὐτὸ, κλείνοντας αὐτὸ τὸ ἄρθρον, μποροῦμε μόνο νὰ διατυπώσουμε μιὰ ὑπόθεσιν πού δὲν εἶναι οὔτε ὀριστικὴ οὔτε ἐξακριβωμένη. Θεωροῦμε λοιπὸν ὅτι στὴν ψυχικὴ σφαῖρα ἢ δράσιν τοῦ ὑποκειμένου ἐμφανίζεται πάντοτε μὲ τὴ μορφή ἐνὸς συνόλου πόθων, τάσεων καὶ ἐπιθυμιῶν πού ἡ ὀλοκληρωτικὴ τους ἱκανοποίησις παρεμποδίζεται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Οἱ μεταλλαγές πού οἱ δυσκολίες καὶ τὰ ἐμπόδια τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας προκαλοῦν στὸν ἴδιον τὸν χαρακτήρα αὐτῶν τῶν ἐπιθυμιῶν ἔχουν ἀπασχολήσει μὲ τὴ συλλογικὴ τους διάστασιν τὸν Marx καὶ τὸν Lukács, ἐνῶ ὁ Piaget μελέτησε τὴν ἀτομικὴ τους ἔκφρασις. Ὁ Freud ἔδειξε ὅτι, στὸ ἀτομικὸ ἐπίπεδον, οἱ ἐπιθυμίες, ἀκόμη καὶ μεταλλαγμένες, δὲν μποροῦν νὰ ἀρκεστοῦν σὲ μιὰ μερικὴ ἱκανοποίησις καὶ νὰ ὑποστοῦν τὴν κατα-

πίεση δίχως ἐπιπτώσεις. Ἡ μεγάλη του ἀξία ἐγκείται στὴν ἀνακάλυψή του ὅτι ἡ ὀρθολογικὴ σχέση μετὰ τὴν πραγματικότητα ἀξιώνει ὡς συμπλήρωμα μιᾶ φαντασιακῆς ἱκανοποίησης ποὺ μπορεῖ νὰ ντυθεῖ τὶς πιὸ διαφορετικὲς μορφές ξεκινώντας ἀπὸ τὶς δομὲς ποὺ ἀρμόζουν στὸ γλωσσικὸ ὄλισθημα καὶ στὸ ὄνειρο καὶ φτάνοντας ὡς τὶς ἀπροσάρμοστες δομὲς τῆς διανοητικῆς διαταραχῆς καὶ τῆς τρέλας.

Παρὰ τὶς διαφορὰς ποὺ ὑπάρχουν (δὲν πιστεύουμε ὅτι στὴν πολιτισμικὴ παράδοση λειτουργεῖ συλλογικὸ ἀσυνείδητο), δὲν ἀποκλείεται ὁ ρόλος τῆς κουλτούρας νὰ εἶναι ἀνάλογος. Οἱ ἀνθρώπινες δυνάμεις δὲν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν ὀρθολογικὰ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ δεχτοῦν τὴ *frustratio* καὶ τὴ μερικὴ ἱκανοποίηση ποὺ συνεπάγεται αὐτὴ ἡ δράση, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐμπόδια ποὺ συναντᾷ, παρὰ μόνον ἐὰν ἡ ὀρθολογικὴ καὶ μεταποιητικὴ τους δράση συνοδεύεται ἀπὸ μιᾶ ὀλοκληρωτικὴ ἱκανοποίηση στὸ πεδίο τῆς ἐννοιολογικῆς ἢ φαντασιακῆς δημιουργίας.

Ἄκόμη, θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ ὅτι ἐὰν, στὸ ἀτομικὸ ἐπίπεδο, τὰ ἀπωθημένα ἐνστικτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν μέσα στὸ ὑποσυνείδητο καὶ τείνουν πρὸς μιᾶ συμβολικὴ ἱκανοποίηση ποὺ ἀντιστοιχεῖ πάντοτε μετὰ κατοχὴ τοῦ ἀντικειμένου, οἱ συλλογικὲς τάσεις ποὺ εἶναι συχνὰ ἐνδιάθετες ἀλλὰ ποτὲ ὑποσυνείδητες ἀποσκοποῦν ὄχι σὲ μιᾶ κατοχὴ ἀλλὰ στὴν κατάκτηση μιᾶς συνοχῆς.

Ἔτσι, ἡ πολιτισμικὴ δημιουργία ἀντισταθμίζει τὴ σύγχυση καὶ τοὺς συμβιβασμοὺς ποὺ ἡ πραγματικότητα ἐπιβάλλει στὰ ἄτομα, καὶ διευκολύνει τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸν πραγματικὸ κόσμον, γεγονός ποὺ ἀποτελεῖ ἴσως τὴν ψυχολογικὴ βάση τῆς κάθαρσης.

Μιᾶ παρόμοια ὑπόθεση ποὺ θὰ περιλάμβανε χωρὶς δυσκολία τὰ ἐγκυραστοιχεῖα τόσο τῶν φροῦδικῶν ἀναλύσεων, ὅσο καὶ τῶν μαρξιστικῶν μελετῶν γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν πολιτισμικὴ δημιουργία, θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ ἐξηγήσει τὴ συγγένεια — ποὺ τόσο συχνὰ ἔχουν διαισθανθεῖ οἱ θεωρητικοὶ — καὶ συνάμα τὴ διαφορὰ οὐσίας — ποὺ εἶναι ἐξίσου ὑπαρκτὴ — ἀνάμεσα στὸ παιχνίδι, τὸ ὄνειρο καὶ, ἀκόμη, ὀρισμένες μορφές νοσηρῆς φαντασίας, ἀπ' τὴ μιᾶ μεριά, καὶ στὶς μεγάλες λογοτεχνικὲς, καλλιτεχνικὲς ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὲς δημιουργίες ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Μετάφραση: Μ. Μητσοῦ-Παπᾶ

Σημειώσεις

1. Μὲ αὐτὴν τὴν ἐννοια, μιᾶ κοινωνιολογικὴ μελέτη μπορεῖ, στὴν καλύτερη περίπτωση, νὰ συντελέσει στὴν ἐξήγηση τῆς γένεσης τοῦ ἔργου, δὲν μπορεῖ ὅμως μετὰ κανένα τρόπο νὰ βοηθήσει στὴν κατανόησή του.

2. Ὡστόσο, ἐνῶ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐνταχθοῦν στή βιογραφική δομή τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ μορφή, μὲ δυὸ λόγια ἢ καθαρὰ λογοτεχνική, φιλοσοφική ἢ καλλιτεχνική δομή τῶν μεγάλων πολιτισμικῶν ἔργων, μιὰ ψυχολογική σχολή ποὺ ἀκολουθεῖ τὴ γενετική-στρουκτουραλιστική μέθοδο, ἢ ψυχανάλυση, κατορθώνει ὡς ἓνα βαθμὸ καὶ συναγάγει, *παράλληλα μὲ αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη πολιτισμική διάσταση*, μιὰν *ἀτομική* δομὴ καὶ σημασία αὐτῶν τῶν ἔργων ποὺ θεωρεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ τὴν ἐντάξει στὸ βιογραφικὸ γίνεσθαι. Στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ θὰ ἐπανέλθουμε ἐν συντομία στὶς δυνατότητες καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς ἐντάξης (insertion).

3. Ἡ ἐμπειριοκρατική στατιστική ἀντιμετωπίζει ἄλλωστε ἀνάλογες συνέπειες τοῦ ἴδιου παράγοντα: εἶναι πρακτικὰ ἀδύνατο νὰ προβλέψει κανεὶς χωρὶς μεγάλη ἀπόκλιση ἐὰν ὁ Πέτρος, ὁ Ἰάκωβος ἢ ὁ Γιάννης πρόκειται νὰ παντρευτοῦν, νὰ πάθουν αὐτοκινητιστικὸ δυστύχημα ἢ νὰ πεθάνουν στή διάρκεια τῆς ἐπόμενης χρονιάς, ἐνῶ ἀντίθετα δὲν εἶναι δύσκολο νὰ προβλέψει κανεὶς μὲ πολὺ μικρὴ ἀπόκλιση τὸν ἀριθμὸ τῶν γάμων, τῶν δυστυχημάτων καὶ τῶν θανάτων ποὺ θὰ σημειωθοῦν στή Γαλλία τὴν τάδε βδομάδα τοῦ χρόνου.

Μὲ αὐτὴ τὴν ἐννοια, καὶ μολονότι πρόκειται γιὰ συγγενῆ φαινόμενα, ὑπάρχουν σημαντικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς στατιστικὲς προβλέψεις ποὺ ἀφοροῦν μιὰ πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἔχουν συναχθεῖ οἱ δομές, καὶ σὲ μιὰ γενετική-δομιστικὴ ἀνάλυση.

4. Noblesse de robe: ὁ εὐγενὴς τῆς ἐσθῆτος ἔχει ὀρισμένα ὑπουργήματα ἀπονομῆς δικαιοσύνης ποὺ τοῦ δίνει ὁ τίτλος του. Σ.τ.Μ.

5. «Τὸ *δράμα τοῦ κόσμου* μιᾶς κοινωνικῆς ομάδας ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση τοῦ μεγίστου δυνατῆς συνείδησης (conscience possible) αὐτῆς τῆς ομάδας (καὶ ὄχι τῆς πραγματικῆς τῆς συλλογικῆς συνείδησης): μιὰ *συνεκτική* καὶ *ἐνιαία* ἄποψη γιὰ τὴν πραγματικότητα στὸ σύνολό της, μιὰ πολυσύνθετη καὶ ὀργανωμένη ὀλότητα πόθων, συναισθημάτων, ἰδεῶν καὶ γνώσεων ποὺ συνδέει τὰ μέλη μιᾶς τάξης καὶ τὰ ἀντιτάσσει στὶς ἄλλες τάξεις: μιὰ κοινότητα σκέψεων καὶ πράξεων ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ ομάδα ἀνθρώπων ποὺ βρίσκονται στὴν ἴδια οἰκονομική καὶ κοινωνική κατάσταση.» S. Naïv et M. Lowy, *Goldmann*, Paris, Seghers, 1973, σ. 45. Σ.τ.Μ.

6. Οἱ κοινωνιολογικὲς ἐργασίες αὐτῆς τῆς μορφῆς ἀνήκουν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴν κοινωνιολογία τοῦ περιεχομένου ποὺ ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει παρά μόνο ὀρισμένα δευτερεύοντα ἢ περιφερειακὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου.

7. Γιὰ παράδειγμα, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὴν ὑπόθεση πὼς ἡ δικτατορία ἀποτελεῖ μιὰ σημασιακὴ δομὴ (structure significative). Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ θὰ τὸν ὀδηγοῦσε νὰ συγκεντρώσει ἓνα σύνολο φαινομένων ὅπως λ.χ. τὰ πολιτικὰ καθεστῶτα, στὰ ὁποῖα ἡ κυβέρνησις κατέχει τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία. Ἐὰν ὁμως στή συνέχεια προσπαθῆσει νὰ ἐξηγήσει μὲ μιὰ μόνο δομικὴ ὑπόθεση τὴ γένεσις ὅλων αὐτῶν τῶν καθεστώτων, θὰ ἀντιληφθεῖ πολὺ σύντομα ὅτι ἡ δικτατορία δὲν ἀποτελεῖ μιὰ σημασιακὴ δομὴ καὶ

ὅτι θὰ πρέπει νὰ διαχωρίσει τὶς ομάδες τῶν δικτατοριῶν ποὺ ἔχουν διαφορετικὸ χαρακτήρα καὶ ἄλλη σημασία. Ἀντίθετα, οἱ ἔννοιες λ.χ. τῆς ἐπαναστατικῆς δικτατορίας ἢ τῆς μετεπαναστατικῆς, βοναπαρτιστικῆς δικτατορίας φαίνονται νὰ ἔχουν ἀποτελεσματικότερη λειτουργία.

Τὸ ἴδιο, κάθε προσπάθεια ἐνιαίας ἐρμηνείας τῶν ἔργων τοῦ Pascal (ποὺ δὲν εἶναι λίγα) εἶναι καταδικασμένη στὴν ἀποτυχία, δεδομένου ὅτι τὰ δύο πιὸ σημαντικά του κείμενα οἱ *Provinciales* καὶ οἱ *Pensées* ἐκφράζουν δύο θεμελιακὰ διαφορετικὲς ὀπτικές. Γιὰ νὰ κατανοήσουμε αὐτὰ τὰ ἔργα, πρέπει νὰ τὰ ἀντιμετωπίσουμε ὡς ἐκφράσεις δύο συγγενικῶν ἀπὸ ὀρισμένες ἀπόψεις ἀλλὰ ὡστόσο ξεχωριστῶν δομῶν.

8. Ἡ σημασιακὴ δομὴ (*structure significative*) ἐνὸς φιλοσοφικοῦ ἢ λογοτεχνικοῦ κειμένου εἶναι «τὸ σύνολο τῶν ἀναγκαίων σχέσεων ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα ποὺ τὸ ἀποτελοῦν (. . .) καὶ ἀνάμεσα στὸ περιεχόμενο καὶ τὴ μορφή, ἔτσι ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ μελετήσῃ κανεὶς σωστὰ ὀρισμένα στοιχεῖα τοῦ ἔργου ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὁλότητα ποὺ σχηματίζουν γιατί μόνον αὐτὴ καθορίζει τὸν ἀντικειμενικὸ χαρακτήρα καὶ τὴ σημασία τους». L. Goldmann, *Recherches dialectiques*, Paris, Gallimard, 1959, σ. 107. Σ.τ.Μ.

9. Θὰ ἀποτολμοῦσε κανεὶς νὰ ἀποδώσῃ αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ ἔργου τοῦ Freud στὸ γεγονὸς ὅτι ὑπῆρξε γιατρός καὶ ὅτι βασικὰ μελέτησε τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀσθενῶν, ἀτόμων δηλαδὴ στὰ ὁποῖα οἱ δυνάμεις τοῦ παρελθόντος καὶ οἱ ἀναστολές εἶναι ἰσχυρότερες ἀπὸ τὶς θετικὲς δυνάμεις ποὺ τείνουν πρὸς τὴν ἐξισορρόπηση καὶ τὸ μέλλον. Δυστυχῶς ὅμως ἡ κριτικὴ ποὺ διατυπώσαμε ἰσχύει ἐπίσης γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς καὶ κοινωνιολογικὲς μελέτες τοῦ Freud.

Ἡ λέξι «μέλλον» ἀπαντᾶται μόνο στὸν τίτλο ἐνὸς ἔργου του, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐπιγράφεται — πολὺ χαρακτηριστικὰ — *Τὸ μέλλον μιᾶς ἀνταπάτης*. Τὸ περιεχόμενό του ἀποδείχνει ἄλλωστε πὼς αὐτὸ τὸ μέλλον δὲν ὑπάρχει.

10. Ἀντίστοιχα βέβαια ἡ κοινωνιολογικὴ μελέτη δὲν παρέχει καμία πληροφορία σχετικὰ μὲ τὴ βιογραφικὴ καὶ ἀτομικὴ σημασία τῶν ἔργων καὶ δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ στοὺς ψυχαναλυτὲς παρὰ μόνο δευτερεύουσες σχετικὰ πληροφορίες γιὰ τὶς μορφὲς πραγματικῆς ἢ φαντασιακῆς ἱκανοποίησης τῶν ἀτομικῶν πόθων, μορφὲς ποὺ σὲ μιὰ δεδομένη ἐποχὴ καὶ μιὰ δεδομένη κοινωνία εὐνοοῦν ἢ ἐπιβάλλουν οἱ συλλογικὲς δομές.